

Metodika stanovení záchranných sortimentů ovocných odrůd

CERTIFIKOVANÁ METODIKA VÚKOZ, v.v.i. č. 8/2014-050, Certifikace

2014

Autoři: Ing. Martin Lípa*, Ing. Stanislav Boček, Ph.D.**, Ing. Adam Baroš***

* EC Meluzína RCAB, Brigádnická 710/2, 363 01 Ostrov

** Mendelova univerzita v Brně, Zahradnická fakulta, Zemědělská 1665/1, 61300 Brno

*** Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v.v.i., Květnové nám., 391, Průhonice, 252 43

Editor: Ing. Martin Lípa, ec.meluzina@volny.cz, +420777086620

Recenzenti:

Vypracováno s podporou projektu NAZV QI112A138 – Lokální identita zeleně venkovských sídel Ministerstva zemědělství ČR.

Podíl práce na publikaci v %: Ing. Martin Lípa (90%), Ing. Stanislav Boček, Ph.D.(5%), Ing. Adam Baroš (5%)

Poděkování:

Za autory metodiky děkuji desítkám a snad i stovkám lidí, bez jejichž úsilí by nenávratně zmizely výsledky práce mnoha předchozích generací. Doufám, že tato metodika jim bude účinným nástrojem pro zachování rozmanitosti odrůd a tvarů ovocných stromů v krajině České republiky.

Ing. Martin Lípa

ISBN: 978-80-87674-05-5

Obsah

- 1 Cíl metodiky
- 2 Vlastní popis metodiky
 - 2.1 terminologie, definice pojmů a zdrojů
 - 2.2 Zdroje pro sestavení výchozího okruhu odrůd
 - 2.3 Záchranné sortimenty
 - 2.4 Ostatní sortiment
- 3 Metodika pro zařazení odrůd do jednotlivých záchranných sortimentů
 - 3.1 Prioritní sortiment
 - 3.2 Specializovaný sortiment
 - 3.3 Přijatelný sortiment
 - 3.4 Průzkumný sortiment
 - 3.5 Místní sortiment
- 4 Srovnání novosti postupů
- 5 Popis uplatnění certifikované metodiky
- 6 Ekonomické aspekty
- 7 Seznam literatury pro sestavování výchozího okruhu odrůd
- 8 Seznam publikací, které předcházely metodice

1 Cíl metodiky

Cílem metodiky je poskytnout návod k sestavení seznamů starých odrůd ovocných druhů vhodných pro záchranu ve zvolené oblasti.

Metodika definuje postupy, které mohou být použity v měřítku jednoho katastru nemovitostí i celého státu.

2 Vlastní popis metodiky

2.1 Terminologie, definice pojmů a zdrojů

Archivní odrůda

Odrůda zařazená v některé kategorii do dřívějších tržních sortimentů. Odrůda byla rozšířena ve více zemích, někdy i na více kontinentech. V současnosti již ale není běžně množena a zařazována do velkoprodukčních výsadeb. Riziko nevratné ztráty tohoto genofondu je relativně menší, ale během let postupně narůstá. Archivní odrůdy tvoří největší podíl současných ovocných vyšších kmenných tvarů České republiky.

Velká část archivních odrůd vzniklých zhruba do poloviny 19. století, byla původně odrůdami krajovými. Díky svým vlastnostem se později rozšířily a staly se součástí tržních sortimentů (např. Solanka, Koporečka). Zda bude Kozačku štutgartskou považovat za archivní nebo krajovou odrůdu Štutgartska, je víceméně subjektivní úhel pohledu každého.

Odrůdy vzniklé záměrným výběrem ze semenáčů např. ve školkách nebo již šlechtitelskými postupy jsou pro účely této metodiky považovány za odrůdy archivní.

Krajová odrůda

Odrůda s jasným regionálním původem a nahodilým způsobem vzniku. Většinou jen omezeně rozšířená. Z hlediska pomologického jsou tyto odrůdy hodnoceny hůře. Z hlediska záchrany genofondu patří k nejvíce ohroženým. Krajové odrůdy tvoří minimální podíl současných ovocných dřevin krajině.

Stará odrůda

Souhrnně archivní a krajové odrůdy vzniklé cca do 2. světové války, většinou bez přispění velkých výzkumných - šlechtitelských ústavů. V současnosti až na výjimky nejsou již běžně množeny v komerčních školkách. Tento pojem je vymezen rámcově bez ohledu na jiná pojetí tohoto výrazu.

Názvosloví odrůd

Pro ujednání bude přejímáno z publikací edice Malá pomologie. Jiné názvy jsou použity pouze v případech, že danou odrůdu edice Malá pomologie neobsahuje.

Sortiment

Je to seznam odrůd ovocných stromů sestavený s předem určeným cílem.

Zájmové území

Předem stanovené území, pro které je určen sortiment.

Pro zájmové území je povinně zpracována rámcová geologická, pedologická a klimatická charakteristika. Klimatická charakteristika obsahuje upozornění na mezoklimatické a mikroklimatické zvláštnosti zájmového území.

V případě většího rozsahu území (např. území správního obvodu obce s rozšířenou působností či území kraje) je obvykle nutné rozdělit zájmové území na menší celky dle ekologických podmínek nebo historického vývoje. Pro tyto menší celky se sortimenty stanovují zvlášť.

Historické dědictví

Z hlediska sortimentů odrůd pro zájmové území je pro účely této metodiky míněn vztah minulých generací ke konkrétním odrůdám. Tento vztah se projevoval hojným využíváním plodů daných odrůd k různým hospodářským i okrasným účelům.

Historické dědictví je základním kritériem pro zařazení do prioritního, přijatelného a místního sortimentu odrůd, kde ostatní kritéria mají doplňkovou funkci.

V případě specializovaného a průzkumného sortimentu není historické dědictví základním kritériem.

Výchozí okruh odrůd

Je to seznam všech odrůd, které jsou uvažovány k rozdělení do jednotlivých sortimentů.

Zahrnuje všechny odrůdy, které se v zájmovém území pravděpodobně vyskytovaly nebo doloženě stále vyskytují.

2.2 Zdroje pro sestavení výchozího okruhu odrůd

Výsledky mapování stromů a určování pomologických vzorků

Informace od pamětníků

Publikované pomologie

Další informace

2.3 Záchranné sortimenty

celkem 5 seznamů odrůd:

1. **Prioritní sortiment**
2. **Specializovaný sortiment**
3. **Přijatelný sortiment**
4. **Průzkumný sortiment**
5. **Místní sortiment**

Sortimenty jsou povinně doplněny základní sadou informací u každé odrůdy

ad 1. Prioritní sortiment

- odrůdy s nejvyšší prioritou ochrany
- jejich použití v projektech je vysoce žádoucí

ad 2. Specializovaný sortiment

- odrůdy s vysokou prioritou ochrany
- jejich použití v projektech je vysoce žádoucí hlavně tam kde nelze použít odrůdy prioritního sortimentu

ad 3. Přijatelný sortiment

- odrůdy s nejnižší prioritou ochrany
- jejich použití v projektech je možné, ale nejméně preferované

ad 4. Průzkumný sortiment

- obsahuje odrůdy dosud nedostatečně prozkoumané (často se jedná o nálezy z mapovacích akcí)
- jejich postavení a často i název je nejasný a zatím neumožňuje zařazení do jiné kategorie.
- sortiment je povinně doplněn základní sadou informací u každé odrůdy pouze v případě, že jsou tyto údaje známy

ad 5. Místní sortiment

- odrůdy s nejvyšší prioritou ochrany v přesně vymezeném území
- mimo vymezené území není žádoucí jejich použití do funkčních výsadeb
- mimo vymezené území mohou být omezeně pěstovány v genofondových plochách

2.4 Ostatní sortiment

Ostatní sortiment není záchranným sortimentem. Je to neveřejný pracovní dokument, který eviduje zbytkově všechny odrůdy z výchozího okruhu odrůd, které se nestaly součástí žádného záchranného sortimentu. Slouží ke kontrole, zda žádná odrůda nebyla v hodnocení pominuta. Lze jej také chápat i jako taxativně vyjmenované odrůdy nevhodné do funkčních a genofondových výsadeb. Jedná se většinou o odrůdy zmíněné v české literatuře nebo obchodované v minulosti v České republice. Tyto odrůdy není možné považovat ani okrajově za součást historického dědictví zájmového. Šíření těchto odrůd by nemělo být podporováno z veřejných zdrojů v rámci akcí na záchranu genofondu starých odrůd.

Základní sada informací o odrůdě

- český oficiální nebo pracovní název odrůdy
- známá česká synonyma použitá v pomologické literatuře (nikoliv lidové názvy)
- upozornění na možnou nebo prokázanou duplicitu odrůd
- zařazení do příslušného sortimentu (prioritní, specializovaný, přijatelný, průzkumný, místní)
- maximální nadmožská výška pro pěstování odrůdy
- regionalita – historický vztah k nějaké oblasti České republiky
 - u odrůd regionálního sortimentu má závazný charakter

- u odrůd ostatních sortimentů má doporučený charakter

Rajonizace druhu

Krátká charakteristika vhodných a nevhodných podmínek pro výsadbu daného druhu. Je zařazena na úvod záchranného sortimentu a skládá se z těchto částí:

- hypsometrie druhu – vztah k nadmořským výškám
- klimatické podmínky
- půdní a mikroklimatické podmínky
- zvláštnosti oproti jiným ovocným druhům

Technologické vlastnosti plodů

Pro zařazení do prioritního, specializovaného nebo průzkumného sortimentu je potřeba věnovat pozornost vynikajícím hodnotám následujících vlastností:

- skladovatelnost
- vhodnost pro sušení
- vhodnost pro výrobu moštů a šťáv

Luční sad

Výsadba ovocných vyšších kmenných tvarů ve třech a více řadách. Bylinné patro je tvořeno hodnotným lučním porostem pravidelně paseným nebo koseným.

Ovocná alej a stromořadí

Výsadba ovocných vyšších kmenných tvarů jedné nebo dvou řadách. Bylinné patro je tvořeno travobylinným porostem pravidelně paseným nebo koseným.

Ovocný vyšší kmenný tvar

V širším pojetí je to velký ovocný strom. Orientačně s výškou více než 5 m (často i přes 10 m), a s mohutným kmenem. Na stanovišti setrvá mnoho desítek let. Z hlediska školkařského se jedná o polokmeny a vysokokmeny.

Genofondová výsadba (plocha)

Pro účely tohoto textu je to výsadba ovocných odrůd, jejíž hlavním cílem je uchování příslušných odrůd. Základem pro zařazení odrůdy do sortimentu zachraňovaných odrůd, potažmo do genofondových ploch a dále do množení, bude její určení nebo pomologický popis a hodnocení. V genofondové ploše smí být jenom materiál s popsányi vlastnostmi.

Funkční výsadby (plochy)

Je to výsadba s jiným hlavním cílem, než je samotné uchování odrůd. Nejčastěji je to produkce ovoce nebo uchování krajinného rázu a uchování lokální identity místa tj. výsadby ve volné krajině i v zastavěném území.

3 Metodika pro zařazení odrůd do jednotlivých záchranných sortimentů

3.1 Prioritní sortiment

Odrůdy prioritního sortimentu jsou součástí historického dědictví daného území, pro které jsou záchranné sortimenty zpracovány.

Pokud odrůdy prioritního sortimentu nejsou aktuálně množeny, vysazovány nebo dokonce již v území nejsou přítomny, je konečným cílem prioritního sortimentu zajistit jejich návrat do komerčního množení a posléze do funkčních výsadeb.

Kritéria pro výběr do prioritního sortimentu

- odrůda pochází z Čech, Moravy, Slezska nebo z bezprostředně sousedící země nebo je její původ neznámý
- odrůda pochází i ze vzdálenější země, ale je v zájmovém pěstována déle jak 200 let a dosáhla velkého rozšíření
- v době svého největšího rozšíření byla odrůda považována za kvalitní = má dobré chuťové nebo technologické vlastnosti
- odrůda byla množena již před rokem 1950

Do prioritního sortimentu může být zařazena i odrůda s horšími chuťovými vlastnostmi na základě nějaké jiné pozoruhodné vlastnosti. Například tolerance k nevhodným ekologickým podmínkám, zvláštní habitus, zvláštní kulturní nebo historická hodnota atd.

Pravidla pro zabezpečení odrůd prioritního sortimentu

- > budou přednostně umístěny do genofondových ploch v daném území
- > hodnotné exempláře budou chráněny na stanovišti
- > budou aktivně zabezpečeny zdroje pro jejich množení s ohledem na platnou legislativu

Pravidla pro použití odrůd prioritního sortimentu

- > přednostně budou používány do funkčních výsadeb, ovšem s ohledem na vhodnost ekologických podmínek daného stanoviště
- > odrůdy lze použít na celém území České republiky
- > odrůdy s jasnou regionální vazbou budou doporučovány pouze do příslušného regionu (regionalita je u dané odrůdy doporučena)
- > budou přednostně používány pro výsadby zatravněných sadů a stromořadí a alejí

3.2 Specializovaný sortiment

Jedná se o odrůdy sice cizího původu, ale v minulosti hojně rozšířené na území České republiky. Je k nim dostatek informací, které umožňují posoudit, že se hodí do horších ekologických podmínek. V těchto polohách budou doplňovat odrůdy prioritního sortimentu.

Přesto, že je není možno označit přímo jako součást historického dědictví daného území, je vhodné jejich přednostní použití ve funkčních výsadbách pro jejich vynikající vlastnosti.

Kritéria pro výběr do specializovaného sortimentu

- odrůda nemá původ v České republice
- odrůda má vlastnosti, které nejsou k dispozici u odrůd prioritního sortimentu
 - větší tolerance k horším ekologickým podmínkám
 - větší odolnost vůči chorobám či škůdcům
 - zvláštní zbarvení plodů, listů
 - zvláštní habitus dřeviny
 - zvláštní chuťové nebo technologické vlastnosti plodů
- odrůda byla množena již před rokem 1950
- odrůda je vhodná pro pěstování na kmenných tvarech ovocných stromů

Pravidla pro zabezpečení odrůd specializovaného sortimentu

- > budou přednostně umístěny do genofondových ploch v daném území
- > hodnotné exempláře budou chráněny na stanovišti
- > budou aktivně zabezpečeny zdroje pro jejich množení s ohledem na platnou legislativu

Pravidla pro použití odrůd specializovaného sortimentu

- > v závislosti na jejich vlastnostech budou přednostně doporučovány k funkčním výsadbám do podmínek, kde mohou zajistit lepší výsledky, než podobné odrůdy prioritního sortimentu
- > odrůdy lze použít na celém území České republiky
- > budou přednostně používány pro výsadby zatravněných sadů a stromořadí

Poznámka.

U peckovin (slivoní, meruněk, broskvoní) je možno výjimečně zařadit do specializovaného sortimentu v omezeném množství i moderní odrůdy zahraničního původu na základě jejich odolnosti proti šarce švestky. Tyto jsou používány výhradně k funkčním výsadbám a nejsou povinně zabezpečovány v genofondových plochách.

3.3 Přijatelný sortiment

Některé staré odrůdy jsou dosud silně zastoupeny ve volné krajině i zastavěném území České republiky, jsou relativně dobře známy a některé z nich jsou běžně množeny v mnoha školkách. Součástí historického dědictví zájmového území jsou teprve posledních 100-200 let.

Z praktického hlediska se jedná o odrůdy, jejichž ošetřování ve funkčních výsadbách je žádoucí, protože zvláště výsadby z 50.-70. let 20. století tvoří jádro současných sadů, alejí i solitér

Jejich použití v nových výsadbách nebude přednostně podporováno, protože přednost mají odrůdy prioritního či specializovaného sortimentu. Představují spíše náhradní řešení v případě, že nebude dost množitelského materiálu odrůd jiných sortimentů. Zároveň tak bude zajištěna vyšší diversity odrůd v krajině. Tato pestrost byla typická i v minulosti, kdy mnoho pěstitelů experimentovalo s různými odrůdami.

Rovněž v genofondových plochách by měly být zastoupeny pouze doplňkově po zabezpečení potřeb zachování odrůd prioritního, místního popřípadě vybraných odrůd specializovaného a průzkumného sortimentu.

Odrůdy přijatelného sortimentu jsou spíše vhodným objektem pro záchranu v zemích jejich původu. Práci s odrůdami přijatelného sortimentu mohou být získávány pěstitelské zkušenosti. Jedná se tak o potenciální zásobník pro zařazení odrůd do specializovaného sortimentu.

Kritéria pro výběr do přijatelného sortimentu

- odrůda nemá původ v České republice
- odrůda byla množena již před rokem 1950
- odrůda je vhodná pro pěstování na kmenných tvarech ovocných stromů

Pravidla pro zabezpečení odrůd přijatelného sortimentu

- > odrůdy přijatelného sortimentu nebudou cíleně umisťovány do genofondových ploch
- > hodnotné exempláře budou chráněny na stanovišti, pouze pokud k tomu budou jiné důvody (ochrana krajinného rázu, ochrana biotopu)
- > nebudou aktivně zabezpečovány zdroje pro jejich množení

Jejich množení a uvádění na trh bude založeno výhradně na podnikatelských či jiných soukromých aktivitách.

V genofondových plochách budou přítomny, pokud tam byly zasazeny před přijetím záchranných sortimentů nebo pokud již byly pokryty požadavky na umístění více preferovaných odrůd prioritního a specializovaného sortimentu.

Pravidla pro použití odrůd přijatelného sortimentu

- > ve funkčních výsadbách budou tolerovány v případech, že nebude k dispozici v daném území dostatek rozmnožovacího materiálu odrůd prioritního nebo specializovaného sortimentu
- > do funkčních výsadeb budou umisťovány vždy s ohledem na vhodnost ekologických podmínek daného stanoviště
- > odrůdy lze použít na celém území České republiky

Poznámka k použití odrůd přijatelnému sortimentu

Jednou z možných výjimek pro širší použití odrůdy z listiny přijatelného sortimentu je její využití coby kmenotvorné odrůdy pro pozdější přeroubování na stanovišti odrůdou s vyšší prioritou.

3.4 Průzkumný sortiment

Existuje řada nálezů z mapovacích akcí nebo odrůd okrajově zmíněných v různých pomologických pramenech. Tyto odrůdy by mohly být v budoucnu připojeny do některého sortimentu. Jedná se například o krajové odrůdy, které v krajině dosud přežívají. Mnohdy nejsou vůbec popsány. O jejich vlastnostech nemáme dostatek informací, které by umožnili posoudit jejich nároky na prostředí. Dále to mohou být odrůdy nalezené v rámci mapovacích akcí, které se dosud nepodařilo určit.

Do průzkumného sortimentu jsou dále řazeny skupiny odrůd, kde pod jedním názvem nalézáme stromy s odlišnými vlastnostmi plodů.

Odrůdy uvedené v tomto seznamu mohou později sloužit také k sestavení regionálních sortimentů, tj. k odrůdám používaným pouze v určitých oblastech.

Průzkumný sortiment je veden hlavně z těchto důvodů:

- zajištění pomologického hodnocení plodů a jejich dokumentace
- dokumentace stromů
- zařazení do genofondových ploch
- sledování přímo na stanovišti, kde byly mapovány.

Odrůdy z tohoto seznamu zatím nebudou do jejich komplexního zhodnocení navrhovány do funkčních výsadeb a k širokému množení. Budou distribuovány hlavně specializovaným organizacím i jednotlivcům, zapojeným do programů záchrany odrůd a se zájmem o jejich sledování například v genofondových plochách.

Kritéria pro výběr do průzkumného sortimentu

- přijatelná chuť nebo zvláštní technologické vlastnosti
- pravděpodobný nebo prokazatelný původ na území České republiky nebo bezprostředně přiléhajících historických zemí
- pravděpodobnost významného podílu ve výsadbách alespoň v zájmovém území
- zajímavá zvláštnost týkající se plodů nebo habitu stromu

Pravidla pro dokumentaci odrůd přijatelného sortimentu

- zajistit kvalifikovaný pomologický popis dle jednotné metodiky
- zpracovat ekologickou charakteristiku a vhodnost do pěstitelských podmínek
- obrazová dokumentace plodů (všech znaků potenciálně použitelných k determinaci)

Poznámka k dokumentaci odrůd průzkumného sortimentu

V závislosti na plodnosti stromů může tento proces trvat i několik let než bude možné definovat vhodné odrůdy pro záchranu.

Zároveň se dá předpokládat, že průzkumný sortiment rychle poroste. Po jeho zveřejnění jistě řada jednotlivců nebo organizací projeví zájem o zařazení dalších místních specialit nebo objevů.

Na základě výsledků dokumentace budou odrůdy následně zařazeny buď do prioritního,

specializovaného přijatelného nebo místního sortimentu.

3.5 Místní sortiment

Místní sortiment je veden hlavně z těchto důvodů:

- zajištění regionálně rozšířených odrůd, jejichž vlastnosti nedovolují jejich zařazení do prioritního sortimentu pro celé území státu
- ochrana historického dědictví regionu
- zachování studijního materiálu pro budoucí generace

Kritéria pro výběr do místního sortimentu

- odrůda pochází z daného regionu nebo je zde velmi dlouho pěstovaná
- existují kvalifikované doklady o její přítomnosti v daném regionu a o historické hodnotě pro tento region
- součástí místního sortimentu se mohou stát odrůdy horších chuťových a technologických vlastností nebo odrůdy s velmi specifickým využitím

Pravidla pro dokumentaci odrůd místního sortimentu

- zajistit kvalifikovaný pomologický popis dle jednotné metodiky
- zpracovat ekologickou charakteristiku a vhodnost do pěstitelských podmínek
- obrazová dokumentace plodů (všech znaků potenciálně použitelných k determinaci)
- dokumentaci v tomto rozsahu lze též pořídit až následně po zařazení odrůdy do místního sortimentu

Pravidla pro zabezpečení odrůd místního sortimentu

- > odrůdy budou cíleně umísťovány do genofondových ploch v daném regionu
 - > mimo region budou umísťovány v genofondových plochách jen pokud v rámci jejich regionality nebude dostatečná kapacita pozic
 - > hodnotné exempláře budou přednostně chráněny na stanovišti
 - > budou aktivně zabezpečovány zdroje pro jejich množení pouze v rozsahu potřebném v daném regionu
- Jejich množení a uvádění na trh bude řízeno místními skupinami a jen výjimečně z centrální úrovně.

Pravidla pro použití odrůd místního sortimentu

- > přednostně budou používány do funkčních výsadeb, ovšem s ohledem na vhodnost ekologických podmínek daného stanoviště
- > odrůdy lze použít pouze ve vymezeném území (regionalita je u dané odrůdy povinná)

4 Srovnání novosti postupů

Metodika byla vyvíjena od roku 2011 původně pro nevládní neziskovou organizaci Český svaz ochránců přírody, který se záchraně starých odrůd věnuje od 90. let 20. století v rámci vlastního odborného programu. Hlavním důvodem pro její sestavení bylo, že žádná podobná metodika nebyla známa a pro potřeby programu nebyly k dispozici sortimenty sestavené na základě nějakého odborně podloženého postupu.

Novým postupem je tedy už vlastní sestavování záchranných sortimentů a jejich dělení dle priority záchrany. Do doby předložení této metodiky k odborné oponentuře není autorovi známa žádná česká metodika, která by se věnovala sestavování záchranných sortimentů odrůd ovocných dřevin. Novým postupem metodiky je rozdělení odrůd do jednotlivých sortimentů dle vztahu obyvatel zájmového území k dané odrůdě (viz Historické dědictví) a doplňkově dle technologických vlastností. Novým postupem je též definice zdrojů výchozího okruhu odrůd a postupu k rozdělení výchozího okruhu beze zbytku.

5 Popis uplatnění certifikované metodiky

V letech 1990 – 2014 bylo v České republice realizováno řádově stovky projektů zaměřených částečně nebo zcela na staré odrůdy ovocných dřevin. Všechny tyto projekty byly vedeny upřímnou snahou zachránit místní genofond i historickou tradici regionu, posílit místní ekonomiku či prospět typickému krajinnému rázu oblasti. Projekty byly financovány z mnoha zdrojů regionálních, národních, unijních či pro přeshraniční spolupráci. Bohužel výsledky některých projektů nenaplnily očekávání do nich vkládané. Nehospodárné vynakládání prostředků na špatně koncipované projekty dále pokračuje a tuto praxi je žádoucí změnit.

Společným jmenovatelem neúspěchů byl nekvalifikovaný přístup k plánování i realizaci projektu. Nekvalifikace plyne z poměrně špatně dostupných informací k dané problematice. Velmi cenné informace jsou rozptýlené ve starých pomologiích, u odborníků, které je obtížné kontaktovat, v datech která nejsou zpracována a jsou k dispozici v soukromých archivech.

Cílem metodiky je poskytnout cílovým skupinám potřebné informace ke kvalifikovanému řešení projektů zaměřených na staré odrůdy.

Efektem metodiky je hospodárnější vynakládání veřejných i soukromých prostředků na realizaci projektů zahrnujících staré ovocné odrůdy.

Sortimenty jsou podkladem pro usměrnění následujících činností a s nimi souvisejících finančních prostředků z veřejných zdrojů:

- péče o stromy na stanovišti
- výsadby nových stromů
- množení a školkařství

Cílové skupiny pro aktivní použití metodiky (= sestavování sortimentů pro různé oblasti)

- odbory zemědělství a ochrany životního prostředí krajských úřadů
- nevládní zemědělské organizace (svazy ekologických zemědělců, ovocnářské svazy atd.)

- místní akční skupiny
- správy chráněných krajinných oblastí a národních parků
- odborné poradenské firmy v oblasti zemědělství, památkové péče, ochrany přírody a krajiny

Cílové skupiny použití sestavených sortimentů (využití výsledků nasazení metodiky)

- zájemci o výsadbu odrůd (členové spolků a dalších nevládních organizací, majitelé drobných nemovitostí, zemědělci, lesníci, obce, památková péče, ochrana přírody, podnikatelé v oblasti agroturistiky)
- drobní zpracovatelé ovoce a výrobci potravin (zvláště regionálních potravin)
- projektanti (zahradní architekti, zpracovatelé dokumentací k projektům do operačních programů a programů přeshraniční spolupráce)
- realizační firmy (množitelské školky, firmy pro zakládání výsadeb, arboristické firmy ošetřující stromy)
- donátoři – zpracování výstupů projektu do grantových schémat a operačních programů, zadání pro hodnotitele projektů,
- kontrolní orgány kontrolující rozsah a kvalitu realizací – technické dozory, finanční úřady, statní fondy

Z hlediska akutní potřeby je nutné sestavit sortimenty, které budou zahrnuty do kritérií pro zadávací řízení na projekty podpořené z veřejných zdrojů. Realizátoři dostanou vodítko k tomu, na jaké odrůdy se orientovat v rámci mapování, funkčních výsadeb, vedení genofondových ploch, ošetřování stromů na stanovišti a při sledování zapěstovaných stromů.

Pro hodnotitele relevantních projektů bude k dispozici jednoznačné měřítko pro posuzování vhodnosti či nevhodnosti odrůd do dané oblasti a následně i způsobilosti jednotlivých výdajů projektů.

Metodika byla poprvé použita k sestavení celorepublikových sortimentů, které jsou přílohou Standardu péče o přírodu a krajinu: SPPK C02 003:2014 - Funkční výsadby ovocných dřevin v zemědělské krajině.

Na přílohu tohoto standardu budou odkazovat i všechny další relevantní standardy Agentury ochrany přírody a krajiny.

6 Ekonomické aspekty

Zájem o staré odrůdy se v České republice objevuje v organizovanější podobě v roce 1985. Od té doby vykazuje mírný ale velmi vytrvalý růst. V současné době se záchraně, či využití starých odrůd věnují jistě desítky a pravděpodobně stovky subjektů z řad úřadů, neziskových organizací, podnikatelských subjektů i soukromých osob.

Dále uvedené údaje představují kvalifikovaný odhad provedený na základě následujícího pokusného nasazení sortimentů:

- rozhodovací praxe grantového schématu Ochrana biodiversity ČSOP v rámci odborného programu Záchrana starých ovocných odrůd

- realizační praxe EC Meluzína RCAB
- praxe technických dozorů realizace projektů v rámci Operačního programu životní prostředí prioritní osa 6
- sestavení záchranných sortimentů pro AOPK ČR
- sestavení záchranných sortimentů pro Magistrát hlavního města Prahy

Náklady na zavedení postupů uvedených v metodice

Sestavení sortimentu pro jeden ovocný druh pro zvolené území o velikosti správního obvodu obce s rozšířenou působností až velikosti kraje či MAS je odhadováno na 11-65 tis Kč v závislosti na komplikovanosti místní problematiky.

Vyškolení zástupců uživatelských cílových skupin k použití sestavených sortimentů bude zapotřebí minimálně 2-6 tis Kč.

Tyto náklady jsou jednorázové, neboť jednou sestavené sortimenty bude možno používat trvale.

Přínosy pro uživatele výsledků metodických postupů

Ročně se v České republice vysadí zhruba 10 000 ks sazenic starých ovocných odrůd převážně kmenných tvarů na bujných podnožích. Při průměrné ceně jedné sazenice 200,- Kč sestavené sortimenty budou ovlivňovat zemědělský trh s obratem 2.000 tis Kč.

Z veřejných zdrojů různých krajinotvorných dotačních programů je podpořena výsadba či péče na stanovišti v objemu alespoň 2.000 tis Kč ročně.

Kvalifikované nasazení sestavených sortimentů umožní cílenější alokaci těchto prostředků a povede ke snížení ztrát minimálně o 10 % uhynulých stromů i z hlediska nákladů na jejich péči. Ročně to povede k efektivnějšímu vynaložení prostředků ve výši alespoň 400 tis Kč.

Zásadním ekonomickým přínosem bude nasazení metodiky především pro rozvoj místních ekonomik, které staví na originální kombinaci přírodních a historických podmínek, nabídky místních specialit a tradičních postupech.

Nasazení metodiky také umožní růst celkového objemu projektů se starými odrůdami. Jednoznačná metodická pomůcka – záchranné sortimenty usnadní realizaci projektů všem zástupcům cílových skupin. Zároveň se sníží podíl nezdařených realizací, které odrážejí další potenciální zájemce o podobné realizace.

7 Seznam literatury pro sestavování výchozího okruhu odrůd

Boček, O. (1953): Pomologie. 1. vydání; Státní zemědělské nakladatelství, 179 s.

Boček, O. (1957): Pomologie. 3. vydání; Státní zemědělské nakladatelství, 211 s.

Černík, V., Boček, O., Večeřa, L. (1961): Malá pomologie II. – hrušky. Státní zemědělské nakladatelství, 235 s.

Dadák, Z. (1946): Naše ovoce. 2. doplněné vydání. Mílotický hospodář, 348 s.

Dvořák, A. (1978): Atlas odrůd ovoce. 2. vydání. Státní zemědělské nakladatelství, 399 s.

Dvořák, A. (1980): Pěstování jabloní. Státní zemědělské nakladatelství, 253 s.

- Dvořák, A., Vondráček, J. (1969): Malá pomologie I. – Jablka. 2. doplněné vydání. Státní zemědělské nakladatelství, 335 s.
- Dvořák, A., Vondráček, J., Kohout, K., Blažek, J. (1976): Jablka. Academia, 588 s.
- Ferkl, F., Starý, B. (1948): Višně a sladkoviště. Orbis, 194 s.
- Ferkl, F. (1958): Třešně, višně a sladkoviště. Nakladatelství Československé akademie věd, 277 s.
- Kamenický, K. 1924 České ovoce VI. Jablka II. Nakladatelství Československé grafické unie a.s., 248 s.
- Kamenický, K. (1926): Československé ovocné odrůdy lokální. Sborník výzkumných ústavů zemědělských Č.S.R. Sv. 22 Vol. Ministerstvo zemědělství Republiky československé, 32 s.
- Kamenický, K. (1926): Výběr tržních odrůd ovocných pro Československo. Ministerstvo zemědělství Republiky československé.
- Kamenický, K. (1932): Ovocná a okrasná stromořadí. Sborník výzkumných ústavů zemědělských Č.S.R. Sv. 89 Vol. Ministerstvo zemědělství Republiky československé, 103 s.
- Kamenický, K. (1933): Ovocnářské oblasti československé s výběry tržních odrůd ovocných Sborník výzkumných ústavů zemědělských Č.S.R. Sv. 110 Vol. Ministerstvo zemědělství Republiky československé, 242 s.
- Kamenický, K. (1941): Atlas tržních odrůd ovocných. Česká grafická unie a.s. v Praze, 211 s.
- Kamenický, K., Kohout, K. (1958): Atlas tržních odrůd ovoce. 4. vydání. Státní zemědělské nakladatelství, 336 s.
- Kohout, K. (1960): Malá pomologie I. – Jablka. 1. vydání. Státní zemědělské nakladatelství, 270 s.
- Koch, V., Blatný, C., jun., Blaha, J., Kalášek, J. (1967): Hrušky. Academia, 380 s.
- Kutina, J. a kol. (1991): Pomologický atlas 1. Zemědělské nakladatelství Brázda, 415 s.
- Kutina, J. a kol. (1992): Pomologický atlas 2. Zemědělské nakladatelství Brázda, 429 s.
- Richter, M. (2002): Velký atlas odrůd ovoce a révy. TG Tisk s.r.o. Lanškroun, 158 s.
- Říha, J. (1937): ČESKÉ OVOCE I. Hrušky. 2. nezměněné vydání. Nakladatelství Československé grafické unie a.s., 257 s.
- Říha, J. (1937): ČESKÉ OVOCE II. Třešně, višně, slívy a švestky. 2. nezměněné vydání. Nakladatelství Československé grafické unie a.s., 275 s.
- Říha, J. (1937): ČESKÉ OVOCE III. Jablka. 2. nezměněné vydání. Nakladatelství Československé grafické unie a.s., 248 s.
- Suchý, F. (1907): Moravské ovoce. 1. vydání. Český odbor zemědělské rady pro Markrabství moravské, 616 s.
- Tetera, V. a kol. (2006): Ovoce Bílých Karpat. 1. vydání. ČSOP Veselí nad Moravou, 310 s.
- Thomayer, F., J., (1894): České ovoce I. Jablka. Fr. Thomayer, 260 s.
- Vaněk, J. (1935): Lidová pomologie I. Jablka, 100 nejdůležitějších odrůd. Nakladatelství zahradnické literatury Chrudim, 109 s.
- Vaněk, J. (1936): Lidová pomologie II. Hrušky. 100 nejdůležitějších odrůd. Nakladatelství zahradnické literatury Chrudim, 138 s.
- Vaněk, J. (1948): Lidová pomologie III. 100 švestek a slív 2. vydání. Nakladatelství zahradnické literatury Chrudim, 119 s.
- Vaněk, J. (1938): Lidová pomologie IV. Díl Třešně a višně. 100 nejdůležitějších odrůd. Nakladatelství zahradnické literatury Chrudim, 118 s.
- Vaněk, J. (1939): Lidová pomologie V. díl Broskve a meruňky. 100 nejdůležitějších odrůd. Nakladatelství zahradnické literatury Chrudim, 121 s.

- Vaněk, J. (1948): Lidová pomologie VI. díl Choroby a škůdci. 100 nejdůležitějších chorob a škůdců ovocných stromů a keřů, ochranné prostředky. Nakladatelství zahradnické literatury Chrudim, 110 s.
- Vaněk, J. (1940): Lidová pomologie VII. Druhá stovka jablek – novinky. Nakladatelství zahradnické literatury Chrudim, 128 s.
- Vaněk, J. (1941): Lidová pomologie VIII. díl Drobné ovoce. 81 Jahod, 50 angreštů, 38 rybízů, 22 malin, 18 ostružin. Nakladatelství zahradnické literatury Chrudim, 124 s.
- Vaněk, J. (1946): Lidová pomologie IX. díl II. Stovka chorob, boj proti chorobám a škůdcům révy vinné, růží, květin a zeleniny. Nakladatelství zahradnické literatury Chrudim, 97 s.
- Vaněk, J. (1947): Lidová pomologie X. Třetí stovka jablek: Mičuriny a jiné. Nakladatelství zahradnické literatury Chrudim, 131 s.
- Vaněk, J. (1922): Jak docílíme hojnosti krásného ovoce. Nakladatelství zahradnické literatury Chrudim, 130 s.
- Vaněk, J. (1925): Ošetřování a řez tvarových stromků a zákrsků ovocných. Nakladatelství zahradnické literatury Chrudim, 335 s.
- Vávra, M., Ferkl, F., Koch, V., Černík, V. (1965): Malá pomologie III. - švestky a třešně, Státní zemědělské nakladatelství, 322 s.
- Vávra, M. a kol. (1963): Švestky, renklody, slívy, mirabelky. Nakladatelství Československé akademie věd, 304 s.
- Večeř, A. (1908): Racionální ovocnictví. Knihkupectví A. Reinwart, nakladatelství Praha, 286 s.
- Večeř, A. (1932): Výnosné ovocnictví. 396 s.
- Vlk, L. (1947): Pomologický klíč. Čs. Ovocnářský a zahrádkářský svaz, 207 s.

8 Seznam publikací, které předcházely metodice

- Lípa, M. (2011): Koncepce dalšího směřování programu Záchrana starých krajových odrůd ovocných dřevin. Praha ČSOP
- Lípa, M. (2012): Záchranný sortiment hrušně. Praha ČSOP
- Kolektiv autorů (2014): Standard péče o přírodu a krajinu: SPPK C02 003:2014 - Funkční výsadby ovocných dřevin v zemědělské krajině. Praha AOPK ČR.